

CONCEPTES DE LES MIGRACIONS: D'EMIGRANTS A IMMIGRANTS I DE LA INTEGRACIÓ A LA INCLUSIÓ

Marta Casas Castañé

Ponència presentada a la XXI edició de la Universitat Internacional de la Pau, a Sant Cugat del Vallès (juliol de 2006)

Molt sovint els mots ens parlen més enllà de la seva significació primària, del seu significat estricte. En cada moment i en cada context específic dotem algunes paraules de connotacions que afegeixen una càrrega valorativa, positiva o negativa a l'objecte o subjecte que designen. Per tant, els mots no són neutres.

Els conceptes que utilitzem habitualment, ara i aquí, per referir-nos als processos migratoris i a les persones que els protagonitzen són un bon exemple del que acabo de referir: molts d'aquests termes tenen connotacions clarament negatives. En la meva exposició, vull apuntar dues qüestions que considero especialment rellevants i que valdria la pena d'analitzar amb més profunditat:

- D'una banda, com l'existència i ús de vocabulari amb connotacions negatives reflecteix una determinada percepció dels fenòmens migratoris i les persones immigrades entre bona part de la població.
- De l'altra, com aquest vocabulari amb connotacions negatives té l'efecte de dificultar els processos d'inclusió de la població immigrada i de normalització de la seva presència en la nostra societat.

Vocabulari i percepció dels processos migratoris

Analitzem el vocabulari referit als processos migratoris per exemplificar la primera de les afirmacions: com reflecteix una determinada percepció. Fent una breu recerca a qualsevol diccionari, podem distingir diferents conceptes relacionats amb el fet migratori (veure les definicions a l'annex):

- En primer lloc, els termes que fan referència, estrictament, al fet migratori, des del punt de vista d'anàlisi del fet: *migrar*, *migració*, *migrant*.
- Per altra banda, una sèrie de conceptes derivats d'aquests, que incorporen un prefix:

- e-, quan es fa referència al fenomen migratori des del punt de vista del lloc de partida: *emigrar, emigració, emigrant, emigrat*
- im-, quan es fa referència al fenomen migratori des del punt de vista del lloc d'arribada: *immigrar, immigració, immigrant, immigrat*

Aquests dos grups de termes, per tant, reflecteixen diferents punts de vista sobre un mateix fet.

Figura 1

ALLÀ	EL FET	AQUÍ
emigrar	———— migrar ————	immigrar
emigració	———— migració ————	immigració
emigrant emigrat	———— migrant ————	immigrant immigrat (2a generació)

Malgrat que, en el seu significat estricte, l'única diferència entre els conceptes de les tres columnes és en relació al punt de vista sobre l'anàlisi del mateix fenomen, les connotacions d'aquests termes no són iguals. Els conceptes que es refereixen al fet (*migrar, migració, migrant*) no tenen, en principi, connotacions negatives o positives més enllà del seu significat primari. No passa el mateix, en canvi, amb el vocabulari de la resta de columnes.

Els mots de la primera columna, quan analitzem el fet migratori des del punt de vista del lloc de partida, poden tenir connotacions positives. La persona que decideix marxar per buscar noves oportunitats, millors condicions de vida, per millorar la seva situació i la de la seva família, sol rebre una consideració positiva per part del seu entorn: és una persona valenta, decidida, emprenedora, ambiciosa... Evidentment, també pot ser percebut negativament però no és aquesta la situació més habitual.

La figura de l'*emigrant* en el nostre context (i sobretot fora de Catalunya, on la història d'emigració recent és més significativa) s'ha percebut d'aquesta manera: marxen els joves, els valents, els emprenedors, "els que des d'allà (on sigui que vagin) podran ajudar-nos als que restem aquí" (des d'on parteixen).

En l'emigrant, voluntari o forçós, es reconeix la individualitat, la capacitat de decisió, el valor del seu esforç i el seu sentiment de pèrdua i d'enyor pel què deixa enrera. Aquesta nostàlgia per la gent i la terra, fins i tot ha estat un tema recurrent en la nostra literatura¹.

En canvi, quan parlem des d'aquí, des del lloc d'arribada, els conceptes canvien de to. Percebem l'*immigrant* com a valent, decidit, emprenedor, ambiciós...? O més aviat com una nosa, un perill, un problema...? Reconeixem en ell l'enyor, el dolor, la humanitat? O el comptem únicament com a membre d'un col·lectiu, com a xifra? Evidentment, les connotacions negatives que tenen els termes d'aquesta columna tenen a veure amb una determinada consideració dels fenòmens migratoris i de les persones migrades. Vegem-ho amb un exemple.

Imaginem que en el nostre context, avui a Catalunya, algú ens explica que, tip de la seva situació de poques expectatives professionals i econòmiques decideix de marxar. Té família a Suècia (posem per cas) que l'ha animat a anar allà amb la promesa de grans oportunitats (reals o no). Després de valorar-ho amb la resta de la família (imaginem que es tracta d'una persona casada i amb fills petits), es decideixen a provar-ho. A més, consideren que Suècia és un país que els pot aportar nous valors, com a societat més avançada, democràtica i igualitària, i que serà un molt bon entorn per educar els seus fills i donar-los un futur millor. Quan aquesta persona comunica la seva decisió de marxar al seu entorn, més enllà de les que segurament li posaran (del tipus: "ja t'ho has rumiat bé?", "mira que hi fa molt fred allà", "vols dir que t'acostumaràs a viure amb una gent tan diferent", "i si t'enyores?"...), el més probable és que aconseguixi desvetllar admiració i, fins i tot, una certa gelosia: "que valent!", "ja m'agradaria a mi poder fer una cosa així". En tot cas, sembla poc discutible que es tracta d'una persona emprenedora,

---

¹ En tenim un clar exemple en el poema *L'emigrant* de Jacint Verdaguer (*Obres completes*. Barcelona: Ed. Selecta, 1974):

*Dolça Catalunya,
pàtria del meu cor,
quan de tu s'allunya
d'enyorança es mor.
(...)
Adéu, germans; adéu-siau, mon pare,
no us veuré més!
Oh, si al fossar on jau ma dolça mare
jo el llit tingués!
Oh mariners, el vent que me'n desterra,
que em fa sofrir!
Estic malalt, mes ai!, torneu-me a terra,
que hi vull morir!*

decidida (perquè si no es quedaria aquí i ja està), i fins i tot bon/a pare/mare (preocupat/da per donar un futur millor als seus fills).

Què passa, però, quan aquesta persona arriba allà? Quina és la valoració que rep del seu entorn? Imaginem de nou la família, després d'un viatge amb avió, carregats de maletes i canalla, acabats d'arribar a l'aeroport d'Estocolm: cansats, suats, amb els nens barallant-se (bàsicament perquè estan tips del viatge), la parella discutint (perquè estan cansats, desorientats, nerviosos perquè els familiars no arriben...). Com els veuen els suecs que passen per allà? Quina és la percepció que en tenen? Quina és la percepció que tenim nosaltres d'una família immigrada acabada d'arribar, en les mateixes circumstàncies?

En tot cas, la percepció en el lloc d'arribada és més negativa que no pas des del punt de partida. Caldria una anàlisi més extensa per justificar aquesta afirmació, però podem apuntar que hi ha una tendència a percebre la població immigrada de forma despersonalitzada (és a dir, no com a individus concrets, sinó com a membres de col·lectius o comunitats sobre les que tenim forts prejudicis) i bàsicament negativa. I aquesta percepció, tot i que no és universal (és a dir, no és necessàriament la mateixa al llarg de la història ni a tot arreu) no és exclusiva del nostre entorn. Ma. José Montón² assenjala com veien els suïssos als immigrants espanyols dels anys 70:

- *Amb poca confiança i de vegades amb por*
- *Incultes i també una mica bàrbars*
- *Sense interès per les coses de l'entorn i poc generosos amb el país d'acollida*
- *Culturalment homogenis: tothom havia de saber cantar i ballar flamenc i a tothom li havien d'agradar la sangria i la paella*
- *Sorollosos i poc respectuosos per seguir les regles de la comunitat*
- *Amb hàbits higiènic precaris*
- *Masclistes i violents els homes, submises les dones.*
- *En definitiva, pobres.*

Amb poques modificacions, aquest llistat seria perfectament aplicable a la percepció que hi ha dels col·lectius immigrants actualment a casa nostra.

En el context d'origen, doncs, la percepció és habitualment positiva, mentre que en el context d'arribada és fonamentalment negativa, i no només afecta els individus que realitzen la migració, sinó també els seus descendents. Les connotacions del vocabulari que utilitzem

---

² MONTÓN, Ma. José. *La integració de l'alumnat immigrant al centre escolar. Orientacions, propostes i experiència*. Barcelona: Graó, 2003 (p. 12).

reflecteixen aquestes visions i, per tant, tenen el mateix signe que la percepció que tenim dels fenòmens migratoris (fig. 2).

Figura 2

Assenyalem amb els colors del semàfor el signe positiu (verd) o negatiu (vermell) de les connotacions del vocabulari, que respon a la percepció del procés migratori i dels migrants.

ALLÀ	EL FET	AQUÍ
emigrar	migrar	immigrar
emigració	migració	immigració
emigrant emigrat	migrant	immigrant immigrat 2a, 3a, generació

Efectes de l'ús d'un determinat vocabulari

Ja he indicat que l'ús de determinat vocabulari amb connotacions negatives també té un efectes sobre la realitat: dificulta els processos d'inclusió dels individus als quals refereix, així com la normalització del fenomen que designa.

El vocabulari de la tercera columna (fig. 1 i 2) té un **efecte estigmatitzador** que dificulta el procés normalitzat d'incorporació en la nostra societat en igualtat de condicions a les persones a les quals s'aplica. I molt especialment el terme *immigrant*, en el qual l'ús del participi actiu nega l'estabilitat de l'assentament, el final del procés migratori. En paraules de Delgado:

L'ambigüitat i la indefinició de l'immigrant són idònies per fer pensar en tot allò que la societat pot percebre com a aliè, però instal·lat en el seu propi interior. És a dins, però alguna cosa o molt d'ell –depèn– roman encara fora. És aquí, però d'alguna manera s'imagina com si encara romangués allà, en un altre lloc. O, millor, no és de fet en cap dels dos indrets, sinó que està com atrapat en el trajecte entre ambdós llocs, com si una mena de maledicció l'hagués deixat vagant sense solució de continuïtat entre el seu origen i el seu destí. (...) És per tot això que no sorprèn l'ús paradoxal d'un participi actiu o de present –immigrant– per designar algú que no està desplaçant-se

*sinó que ha esdevingut o esdevindrà sedentari, i al qual per tant s'hauria d'aplicar un participi passat o passiu, immigrant.*³

De la mateixa manera, el concepte esdevé estigma quan s'aplica ja no només a les persones que han fet el desplaçament, sinó als seus descendents i es parla, així de segones o terceres generacions d'immigrants (en determinats contextos fins i tot més!). La noció de segones generacions (o posteriors) d'immigrants no és universal: ni sempre ni a tot arreu s'han designat d'aquesta manera els fills i filles de les famílies immigrades. I conceptualitzar-los en funció de l'origen immigrant de les famílies (en comptes d'altres paràmetres que poden ser igualment o fins i tot més significatius que aquest) té efectes clarament negatius en la seva normalització com a ciutadans i ciutadanes de ple dret⁴.

*L'immigrant és aquell que, com tothom, ha recalat a la ciutat després d'un viatge, però que, en fer-ho, no ha perdut la seva condició de viatger en trànsit, sinó que ha estat obligat a conservar-la perpètuament. I no tan sols ell, sinó fins i tot els seus descendents, que hauran d'arrossegar com una condemna la marca de desterrats heretada dels seus pares i que farà d'ells allò que, contra tota lògica semàntica, s'acorda d'anomenar "immigrants de segona o tercera generació".*⁵

El vocabulari relacionat amb el verb *migrar* no és l'únic que té un efecte en els processos d'inclusió d'aquestes persones. Un altre exemple del què aquí exposo són els termes relacionats, precisament, amb la incorporació de les persones immigrades a la nostra societat, i més concretament la dicotomia que s'estableix entre **integració** i **inclusió**. L'ús d'aquests dos conceptes, aparentment sinònims, tampoc no és indistint. Les connotacions d'ambdós són clarament diferents.

Segurament, el terme més utilitzat fins l'actualitat ha estat el d'**integració**, i també el més discutit. En aquest cas, la consulta al diccionari no ens resulta massa aclaridora (veure annex): el significat estricte, fins i tot pot resultar contradictori amb alguns dels usos més habituals del terme. Així denuncia Francesc Carbonell aquest ús:

(...) quasi sempre el model d'integració que es postula és un còctel precisament dels tres ingredients als quals feia referència: assimilació, adaptació i submissió. Amb l'únic matís de les proporcions amb què s'utilitza cada ingredient: assimilació a la cultura d'aquells que tenen el poder, i només la saben imposar

³ DELGADO, Manel. *Diversitat i integració*. Barcelona: Empúries, 1998. (p. 42)

⁴ M'he referit amb més detall a aquesta qüestió a CASAS, Marta (coord.), *També catalans. Fills i filles de famílies immigrades*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill (col. Finestra Oberta, núm. 38), 2003.

⁵ DELGADO, 1998 (p. 33)

*anorreant la dels altres; adaptació a les precàries condicions de vida que els imposem i a l'explotació pròpia de l'economia submergida; i sobretot, submissió total i absoluta a les normes i costums dels que manen, sense cap possibilitat de participació democràtica.*⁶

Efectivament, l'ús habitual del concepte d'*integració* remet a una idea de pretesa homogeneïtat de la societat d'acollida (com si existís una única *cultura*, una única manera de fer, una única manera de pensar...), a la qual els immigrants han d'assimilar-se. Recordem comentaris habituals del tipus: "és que no s'integren! Ja em diràs perquè han d'anar vestits d'aquesta manera" o bé "haurien de menjar el mateix que nosaltres"... , és a dir, les diferències s'entenen com a falta d'integració.

En la línia del que ja he comentat, Carbonell indica com aquestes nocions influeixen en les polítiques educatives i en l'educació intercultural (de la mateixa manera que també ho fan en altres àmbits):

*La integració dels col·lectius immigrants extracomunitaris i, en general, dels grups minoritzats, es confon massa sovint amb la seva obligació d'adaptar-se, una adaptació que duu implícita la submissió. Aquesta opinió, molt generalitzada, influeix poderosament en la construcció de la ideologia i de les actituds de valors que es transmeten a les escoles. Tant és així que, a través de l'anomenat currículum ocult, sovint és aquesta l'educació intercultural real que es fa en els centres educatius, més enllà dels discursos i de les bones intencions.*⁷

És evident que el concepte d'*integració*, en el sentit que denuncia Carbonell, dificulta el mateix procés al qual vol referir-se. Un altre concepte que pot resultar més útil per aconseguir, paradoxalment, una bona *integració* és el concepte d'**inclusió**. Aquest terme, a diferència de l'anterior, permet una lectura diferent, en una lògica d'*inclusió/exclusió*, en relació a una finalitat de *cohesió social*.

Amb l'ús d'aquests conceptes, l'accent que inicialment es posa en l'origen de les persones (perquè qui s'ha d'*integrar* són els *immigrants* i ells mateixos esdevenen responsables/culpables de la seva *no integració*), aquí es posa en les dinàmiques socials, en l'espai social que ocupen les persones i els col·lectius. L'exclusió social és un procés derivat d'un conjunt molt ampli de factors, i no pas de l'origen de les persones:

Amb el terme d'exclusió social es vol descriure una situació concreta, resultat d'un procés creixent de desconexió, de pèrdua de vincles

---

⁶ CARBONELL, Francesc. *Educar en temps d'incertesa*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner, ed., 2004 (p.101)

⁷ *Ibidem* (p.102)

*personals i socials, que fan que a una persona o a un col·lectiu li sigui molt difícil l'accés a les oportunitats i als recursos de què disposa la mateixa societat. Un conjunt de factors, de combinació i solapament de causes, de petits i grans fracassos, de conflictes i mancances que hi ha pogut conduir. Estem parlant, doncs, de procés, i no pas d'una cosa derivada del lloc on es neix, de l'edat que es té, o fruit dels pocs o molts diners de què es disposi.*⁸

Aquesta idea de procés permet una visió molt més dinàmica sobre la realitat de les persones i el seu paper i articulació en el conjunt de la societat. Conceptualitzar la incorporació de les persones immigrades en termes d'inclusió social, per tant, pot tenir uns efectes molt diferents en les polítiques que s'apliquen a la gestió del fet migratori i, en general, a la gestió de la diversitat en la nostra societat complexa.

Es fa necessari un estudi a fons de quin és el vocabulari que actualment utilitzem no només per referir-nos als fenòmens migratoris i a la població immigrada, sinó per definir polítiques i elaborar propostes d'actuació, i de quins efectes té sobre les possibilitats reals d'inclusió social de les persones immigrades l'ús d'aquest vocabulari. Cal una revisió dels termes i conceptes que utilitzem, per garantir l'accés a la igualtat d'oportunitats a tots els ciutadans i ciutadanes, amb independència de qüestions com el seu origen.

---

⁸ SUBIRATS, Joan (dir). *Pobresa i exclusió social*. Bracelona: Fundació La Caixa (col. Estudis Socials, núm, 16), 2004.

ANNEX: VOCABULARI DE LES MIGRACIONS

<p>Del Diccionari de la Llengua Catalana Gran Enciclopèdia Catalana. 1a edició, 1982; 9a edició, 1989</p>	<p>Del Diccionari Manual de la Llengua Catalana Pompeu Fabra Ed.Edhasa. Primera edició, 1983; 7a edició, 1989.</p>
<p>Migració: <i>f 1</i> Acció de migrar. 2 demog Canvi espacial significatiu fet per una població</p>	<p>Migració: <i>f.</i> Acció de migrar; el conjunt d'individus que migren d'una regió a una altra.</p>
<p>Migrar: <i>v intr 1</i> Anar d'un lloc a un altre. 2 esp Efectuar una migració</p>	<p>Migrar: 1. <i>v. intr.</i> Anar d'un lloc a un altre, esp. d'una regió a una altra per residir-hi; passar periòdicament d'una regió o clima a un altre els ocells i altres animals.</p>
<p>Emigrar: <i>v intr 1</i> Deixar el propi país per anar en un altre.</p>	<p>Emigrar: <i>v. intr.</i> Deixar el seu país per anar a viure en un altre</p>
<p>Emigració: <i>f 1 demog</i> Moviment migratori des del punt de vista de la procedència o pertença dels migrants. 2 demog Conjunt d'emigrants</p>	<p>Emigració: <i>f</i> Acció d'emigrar; l'efecte Conjunt d'emigrants</p>
<p>Emigrant : <i>adj i m i f</i> Que emigra.</p>	<p>Emigrant: <i>adj.i m. i f.</i> Que emigra.</p>
<p>Emigrat -ada : <i>m i f</i> Persona que viu fora de la seva pàtria obligat per una causa política.</p>	<p>Emigrat -ada: <i>m. i f.</i> El qui viu fora de la seva pàtria</p>
<p>Immigrar: <i>v intr</i> Arribar en un país, per establir-s'hi, la persona que era establerta en un altre</p>	<p>Immigrar: <i>v. intr.</i> Establir-se en un país el que és d'un altre país.</p>
<p>Immigració: <i>f 1 demog</i> Moviment migratori vist des de la perspectiva del lloc d'arribada dels migrants</p>	<p>Immigració: <i>f.</i> Acció d'immigrar; l'efecte.</p>

Immigrant: <i>adj i m i f</i> Que immigra	Immigrant: <i>adj. i m. i f.</i> Que immigra.
Integrar: <i>v. 1 tr</i> Formar, diferents parts, un tot. 2 a tr Unir en un tot b tr Fer entrar en un tot com a part integrant (...) 4 tr sociol Sotmetre la procés d'integració	Integrar: <i>v. tr.</i> Formar les parts (un tot) Unir en un tot Fer entrar a formar part d'un tot
Integració: <i>f 1 a</i> Acció d'integrar o integrar-se; b l'efecte (...) 4 sociol a Ajustament de les parts que componen un sistema social b Procés amb què una societat assimila els elements que li són heterogenis: immigrants, marginats, etc c Assumpció, més o menys coactiva, de grups ètnics o nacionals per un altre de més gran o poderós, o de grups socials d'una mateixa ètnia en un altre de dominant.	Integració: <i>f.</i> Acció d'integrar; l'efecte Operació inversa de la diferenciació
Incloure: <i>v tr 1</i> Posar una cosa dins una altra. 2 Contenir, comprendre	Incloure: <i>v. tr.</i> Posar (una cosa) dins d'una altra Contenir una cosa (una altra) Comprendre un nombre (un de menor) el tot (una part)
Inclusió: 1 a Acció d'incloure; b l'efecte	Inclusió: <i>f.</i> Acció d'incloure; l'efecte